

Синтаксостилемите - инверзија, елипса и парентеза во говорите на Кикерон

Светлана Кочовска
kocovskas@yahoo.com

Клучни зборови: стилистика, Кикерон, инверзија, парентеза, елипса

Со воведувањето на филолошкиот пристап во стилистичките проучувања од страна на Шарл Бали, стилистиката се устоличува како лингвистичка дисциплина којашто ги проучува фактите на јазичниот израз од гледна точка на нивната експресивна содржина. Настојувањето книжевното дело да се разгледува во склад со општите начела на јазичната анализа ја поврзува стилистиката со античката поетика и реторика, а пак сфаќањето на стилот како израз на индивидуалноста, со Сосировата лингвистика, во која за прв пат е воведена диференцијација помеѓу јазикот (langue) како систем од знаци кои изразуваат идеи и говорот (parole), како индивидуална реализација, условена од волјата на оној што говори. Во говорната ситуација всушност јазичните вредности (langue) се судираат со конкретните импулси и средства за реализација на говорот, така што, стилистиката всушност би можела да се нарече лингвистика на говорот, наука чијшто предмет на истражување е експресивната и импресивната вредност на изразот, односно јазичните средства со кои она што е изговорено или напишано дејствува на рецепиентот со самиот израз, а не само со она што е изразено. Со оглед на тоа што јазикот е во исто време и орудие и производ на говорот,[1] експресивноста на индивидуалните јазични реализации може да се опише единствено во рамките на определен систем од јазични правила и односи. Иако јазичните елементи и елементите на говорот се манифестираат во сложено единство, во зависност од тоа од кој аспект се проучуваат јазичните реализации (фонолошки, морфолошки, синтаксички или семантички) стилистиката се дели на фоностилистика, морфостилистика, синтаксостилистика и семантостилистика.

Најзначаен аспект на синтаксостилистиката претставува стилистичката оценка на синтаксичките средства на јазикот.[2] Експресивните синтаксички конструкции се модификации на изразот со кои се засилуваат дијалектичките процеси во јазикот преку комбинација на компонентите (инверзија), додавање (парентеза) и испуштање (елипса). Во таа смисла, во синтаксостилистиката се разгледува редот на зборовите во реченицата, редот на речениците во сложена реченица, вметнатите и елиптичните реченици, директниот и индиректниот говор. За најекспресивни на синтаксички план се сметаат речениците во кои се јавува комбинација на компонентите која отстапува од граматичко-логичкиот ред воспоставен во кодексот од норми на определен јазик, вметнатите и елиптичните реченици. Субординираниот исказ исто така внесува

динамика којашто не би можела да се актуелизира со сукцесивен, координиран исказ. Сите средства кои стилски го обележуваат говорот се нарекуваат синтаксостилими.

Редот на зборовите, без оглед дали станува збор за внатрешно зависна или независна реченица, значително придонесува за стилската обележаност на дискурсот. Кога станува збор за збороредот, синтаксата на латинскиот јазик, кој спаѓа во групата на флективните јазици, е условена од функционалната страна на морфологијата, односно соодносот на зборовите во реченицата е изразен преку инфлексијата. Значи, латинскиот јазик практикува експлицитна функционална индикација[3], така што редот на зборовите е речиси граматички ирелевантен. Сепак, кога падежните наставки се идентични, т.е. кога инфлексијата не може да биде показател на соодносот на зборовите, субјектот стои во антепозиција, а предикатот во постпозиција. И во стилски неутралниот говор, и покрај тоа што морфологијата е идентификатор на функцијата, субјектот се наоѓа во антепозиција, а предикатот во постпозиција. Останатите елементи на реченицата стојат помеѓу субјектот и предикатот, елементите кои заедно со субјектот чинат синтагматска целина поблиску до субјектот, а објектот и прилошката определба поблиску до предикатот. Кога пермутираниот ред на зборовите не ја нарушува когнитивната функција на исказот, претставува стилистичка инверзија. Стилигеноста на одреден исказ се разгледува од гледна точка на степенот на комуникативниот динамизам.[4] Говорите на Кикерон, кои се парадигма за стил со исклучителна комуникативна динамика се особено погодни за посочување на средствата со кои се реализира таа динамика. Во нив, за стилски обележан збороред, т.е. за збороред кој поседува највисок степен на комуникативен динамизам, се смета оној во кој се јавува инверзија на некој од следниве начини.

Инверзија на компонентите. *Постпозиција на субјектот.* Квинтилијан, кога говори за композицијата и ритмот, посочува дека е најдобро на крајот на исказот да стои предикатот, бидејќи на него се заснова целокупната сила на говорот (*in verbis enim sermonis vis est*), но, ако тоа го прави говорот рапав (*asperum*), редот треба да му биде подреден на ритмот.[5] Во говорите, во постпозиција често пати се наоѓа субјектот: “*Nunc vero quae tua est ista vita?*” (In *Catilinam*, I, 2, 4); “*Itaque ad magistratum Mamertinum statim deducitur Gavius.*” (In *Verrem*, actio 2, 5, 160). *Антепозиција на предикатот.* Предикатот е нагласен ако се наоѓа во антепозиција: “*Egreditur in Centuripina quadriremi Cleomenes a portu, sequitur Segestana navis.*” (In *Verrem*, actio 2, 5, 86); Стилигеноста на изразот е уште позасилена кога предикатот во антепозиција се повторува: “*Vivis et vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.*” (In *Catilina*, I, 2, 4); *Објект во антепозиција.* Во исказите во кои објектот е во антепозиција, исто така не доаѓа до отуѓување од некоја граматичка или логичка норма, туку се добива исказ семантички поиндикативен, поинтензивен и повеќеслоен: “*Hos ego video consul et de re publica sententiam rogo.*” (In *Catilinam*, I, 9); Стилиски неутрални се исказите во кои објектот се наоѓа во антепозиција, а субјектот е изоставен. До инверзија на елементите често пати доаѓа со вкрстувањето на компонентите наречено *хијазам*. Она што е последно во првиот дел од исказот, станува прво во вториот, и обратно: “*tantum intellego maluisse Domitium crudelem in animadvertendo quam in praetermittendo dissolutum videri.*” (In *Verrem*, actio 2, 5, 7); “*Odit populus Romanus privatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit.*” (Pro *Murena*, 36, 76); Хијазмот е всушност симетрична инверзија на исказот, која има за цел истакнување на компонентите со нивно вкрстување. *Антепозиција на адјективскиот атрибут.* Адјективниот атрибут во латинскиот може да стои и пред и зад именката. Ако е повеќесложен, а именката на

којашто се однесува едносложна, во стилски неутрален говор секогаш стои во постпозиција. Во говорите на Кикерон, често пати говорот стилски се маркира кога атрибутот, и покрај тоа што е повеќесложен, а именката на којашто се однесува едносложна, стои во антепозиција (*praestantissimus vir, clarissimus vir, aequissimus iudex*). Стилската обележаност во следнава реченица е повеќекратна: “*Erat in consilio etiam aequissimus iudex ipse Verres.*” (In *Verrem, actio 2, 1, 73*); тука предикатот е во антепозиција, следи адвербалната определба, адјективниот атрибут е во антепозиција во однос на именката на која се однесува, и со којашто го претставува субјектот во постпозиција. Динамиката е уште позасилена со заменката во антепозиција во однос на личното име. Адјективниот дел од атрибутивниот израз е особено погодно место за реализација на иронија во говорите. По својата природа атрибутивните изрази содржат субјективна компонента во нивното значење и се особено погодни за директно или индиректно изразување на ставот, односно, оценката на говорникот. При тоа, семантиката на именката е од второстепено значење, бидејќи таа го означува предметот на иронијата, додека акцентот е главно на придавката, која го носи ироничниот сигнал.[6] Се чини дека кога компонентите на атрибутот се во инверзија, ефектот е уште поголем. *Хипербатон*. Раздвојувањето на именките од нивните атрибути се нарекува хипербатон. На тој начин стилски се маркира одредена компонента на исказот: “*Magnum in re publica versari furorem ...*” (In *Catilinam, 4, 6*) До инверзија на компонентите доаѓа и кога еднослужните предлози стојат помеѓу придавката и именката. Тоа е чест случај во говорите: “*Nos initio est summa cum auctoritate usus ...*” (In *Verrem, actio 1, 1*); “*Abstulit magno cum gemitu civitatis.*” (In *Verrem, actio 2, 1*)

Квинтилијан во *Institutio oratoria* преместувањето на зборовите (*transgressio verborum*) кое доведува до намалување на когнитивната функција го смета за вид солојкизам, но кога тоа преместување е предизвикано од чисто естетски причини, го вбројува меѓу стилските фигури, кои придонесуваат за ритамот на говорот (*numerus orationis*). Таквото преместување на зборовите го нарекува хипербатон.[7] Говорот би бил рапав (*aspera*), груб (*dura*), лабав (*dissoluta*) и неповрзан (*hians*) кога зборовите би се ределе секогаш една по друга, според својот природен редослед.[8] Нагласува дека сепак прекумерната употреба на хипербатонот предизвикува нејасност на исказот.[9] Употребата на хипербатонот е оправдана единствено ако е во функција на ритамот и ако не ја нарушува јасноста на исказот, туку придонесува за неговата убавина. Во тој случај, тој спаѓа меѓу фигурите на зборот – тропите. Додека Квинтилијан секое преместување на зборовите го нарекува хипербатон, современата наука под хипербатон подразбира единствено разделување на именките од нивните атрибути.

Се чини дека ако се отстрани инверзијата и компонентите се организираат во правилен граматички ред, во истиот миг ќе се уништи и ритамот на говорот. Исказот станува прозаичен, развлечен, без семантичко-емотивни акценти, значенските ефекти се ублажени, прекшеното синтаксичко-семантичко огледало се израмнува.[10] Промената во редот на зборовите е едно од средствата со кои можностите на јазикот се издигнуваат на еден повисок степен на експресивност, со што се постигнува целта на говорот – убедливоста.

Вметнатата реченица (парентеза) претставува семантичко-синтаксичка дигресија од нормалниот тек на исказот. Уште Квинтилијан ја вброил меѓу фигурите на говорот кои го привлекуваат вниманието на слушателите токму поради тоа што наликуваат на стилски грешки.[11] Современата синтаксостилистика исто така на парентезата гледа

како на едно од синтаксичките средствата со кои се реализира јазичниот динамизам: “Nuper homines nobilis eius modi, iudices, *sed quid dico ‘nuper’*, immo vero modo ac plane paulo ante videmus ...” (In Verrem, actio 2, 4, 6); “Dico te priore nocte venisse inter falcarios, *non agam obscure*, in M. Laecae domum.” (In Catilinam, 1, 8, 10); Се чини дека парентезата е само привидно оддалечување од текот на говорот, оддалечување кое не ја олабавува структурата на реченицата, туку напротив, семантички ја потенцира.

Елипса е испуштање на компоненти на синтаксата, со кое не се губи смислата на исказот. Испуштеното се подразбира од самиот контекст. Силниот емотивен наплив зборува побрзо од зборовите што можат да го следат.[12] Ова осиромашување на синтаксата внесува густина, ритам и енергија во исказот, какви што не би можеле да се реализираат во целосен исказ. Со оглед на тоа што во говорите на Кикерон богатиот ритмуван период е главна одлика на стилот, кусите елиптични реченици внесуваат исклучителен динамизам. Тие се обично во вид на восклицувања (exclamationes) така што нивната стилистичка вредност не произлегува само од елипсата, туку и од интонацијата: “O tempora, o mores!” (In Catilinam, 1, 2); “O di immortales, *incredibilem avaritiam singularemque audaciam!*” (In Verrem, actio 2, 1, 87); Елиптичната реченица е поефикасна кога е потесно врзана за контекстот, односно кога само во него ја добива својата смисла и целовитост. “At quis appellat? *Magistratus aliqui? Nemo. Senator? Ne id quidem. Syracusanorum aliqui? Minime.*” (In Verrem, actio 2, 4, 146).

Нема сомнение дека за секоја говорна заедница и за секој говорник постои едно јазично единство, заеднички код кој претставува систем од меѓусебно поврзани поткодови. Секој јазик опфаќа повеќе напоредни конфигурации од кои секоја се одликува со поинаква функција.[13] Со оглед на тоа што говорништвото претставува конфигурација, поткод во кој експресивноста е нужна во постигнувањето на целта, бесмислено е таа експресивност да се разгледува надвор од средствата кои ја актуелизираат. Поаѓајќи од јазикот како основен елемент во проучувањето на уметничката реч, лингвистичката стилистика ги посочува средствата со кои се реализира експресивноста на јазичниот израз. Дека и во античката реторика постоела свест за овие прашања, говорат Квинтилијановата *Institutio oratoria* и Кикероновите реторски списи *Orator*, *De oratore* и *Brutus*, кои загатнуваат прашања исклучително значајни за современата стилистика. Особено полезни се Кикероновите поставки за прозниот ритам (numerus), изложени во *Orator*. [14] Тие како своевидна апологија на сопствената уметничка постапка, се особено значајни не само за современата стилистика, туку и за расветлување на некои од начелата на античката реторика, во којашто ритамот на говорот е од особена важност за неговата персуасивност.

Белешки:

[1] Ferdinand de Sosir, *Opsta lingvistika*, Nolit, Beograd, 1977, стр. 78

[2] И. Б. Голуб, *Грамматическая стилистика современного русского языка*, Высшая школа, Москва, 1989, стр. 152

[3] Andre Martine, *Jezik i funkcija*, Sarajevo, 1973, стр. 57

[4] J. Silic, *Od recenice do teksta*, Zagreb, 1984, стр. 6

[5] Quintilianus, *Institutio Oratoria*, 9, 4, 26

- [6] В. Димовска, *Иронијата како реторичка категорија кај Кикерон*, (докторска дисертација), Скопје, 2000, стр. 197
- [7] Quintilianus, *Institutio Oratoria*, 8, 6, 62: Hyperbaton quoque, id est verbi transgressionem, quoniam frequenter ratio compositionis et decor poscit, non immerito inter virtutes habemus.
- [8] ibidem 8, 6, 63: Sit enim frequentissime aspera et dura et dissoluta et hians oratio si ad necessitatem ordinis sui verba redigantur.
- [9] ibidem, 8, 2, 14
- [10] К. Ќулафкова, *Фигуративниот говор и македонската поезија*, Наша книга, Скопје, 1984, стр. 86
- [11] Quintilianus, *Institutio oratoria*, 9, 3, 27
- [12] G. Genette, *Figures of literary discourse*, Columbia University press, New York, 1982, стр. 56
- [13] R. Jakobson, *Lingvistika i poetika*, Nolit, Beograd, стр. 289
- [14] Cicero, *Orator*, 202